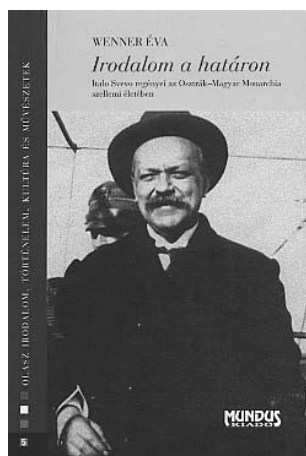

Irodalom a határon

ITALO SVEVO REGÉNYEI AZ OSZTRÁK–MAGYAR MONARCHIA SZELLEMI ÉLETÉBEN
WENNER ÉVA MONOGRÁFIÁJA

Mundus Kiadó
Budapest, 2009
203 oldal

Amikor Wenner Éva Trieszt-történetbe ágyazott Svevo-pályaképét (vagy Svevo-pályaképbe ágyazott Trieszt-történetét) olvastam, a manapság oly gyakran emlegetett kulturális polifóniáról Lotman nevezetes tanulmánya jutott eszembe. Amit ő Szentpétervár szimbolikájáról ír, maradéktalanul érvényes az adriai kikötővárosra is (sőt, egy másik kikötővárosra, Fiuméra is). „A város bonyolult szemiotikai mechanizmus, a kultúra generátora. Ezt a funkciót csak azért képes betölteni, mert különböző felépítésű és heterogén, más nyelvekhez és más szintekhez tartozó kódok és szövegek olvasztótégelyeként működik. (...) Különböző nemzeti, társadalmi, stílári kódok és szövegek metszéspontjában elhelyezkedve a város különféle hibridizációkat, átkódolásokat, szemiotikai fordításokat valósít meg, amelyek az új információk nagy hatékonyságú generátorává változtatják...” Íme a Wenner Éva által tárgyalt jelenség pontos leírása, melyet természetesen sok mással kiegészíthetünk, például azzal, hogy itt a Monarchia – értékválságra gyorsan reagáló – perifériájáról van szó.

A könyv valójában három pilléren nyugszik. Az első fejezet mintegy 30 oldalon kritika-történeti áttekintést ad Svevo műveinek fogadtatásáról. Ez az áttekintés hangsúlyosan olvasatok története, mely a 19. század végétől napjainkig rendkívül alaposan tárgyalja a Svevo-recepciót. Későbbre hagyva a művek közvetlen, önálló, saját értelmezői rendszernek megfelelő mai olvasási ajánlatát. Noha a hajdani kritikai visszhang tárgyalása is valamilyen nézőpontból történik. Ha például kanonizációs hatást tulajdonítunk hajdani bírálatoknak, az nem feltétlenül az akkori szöveg, hanem a mostani olvasat következménye.

Az értekezés második pillére (II., III., VI. és VIII. fejezet) várostörténetből, biográfiából bontja ki azt a különleges művelődési helyzetet, amelyben Schopenhauertől és Nietzschétől Freudig sokféle szellemi hatás formál egy jellegzetes századfordulós, századelői mentalitást. (Claudio Magris jellemzése szerint a tartomány „vezető értelmisége harcol, küzd a birodalom ellen, ugyanakkor az ellen a világ ellen harcol, amelyből az ő összeteveszthetetlen, egyedi arculatuk is született”.) Ez a gondolkodás, életérzés a saját nemzeti kultúra narratívája felől olvasva is megközelíthető, összehasonlítható szemlélettel vizsgálódva azonban hamar megtalálhatók a nemzeti kulturális kódok érintkezési pontjai. Wenner

Éva ezeknek a találkozási pontoknak a föltérképezésére vállalkozott. Hogyan alakul ki a „triesztiség”, ami sem olasz, sem szláv, sem német, „egyik sem külön-külön, hanem mindhárom egyszerre”. Trieszt hozzájárulása az olasz kultúrához a pszichoanalízis. Ezen a ponton a dolgozat írója biztos fogódzót talál a Monarchia irodalmával való érintkezésekhez is. Ezeket néhány fontos téma (halál, a belső világ elemzése, családi kapcsolatok, öregség, betegség) köré csoportosítja, s az áttekintést egy meggondolt Svevo-Csáth-komparációval zárja. Utóbbi persze jó néhány további, s ugyancsak jellemző Krúdy-, Babits-, Kosztolányi- és Karinthy-párhuzamot kínál. Jóllehet a Nyugat valamennyi nagy írójának a pszichoanalízissel összefüggő írása, nyilatkozata még csak megközelítő teljességgel sem említhető. Egyetlen fontos szakirodalom, Harmat Pál könyve azonban (*Freud, Ferenczi és a magyarországi pszichoanalízis*) mindenképpen segítette volna a tájékozódást. Csáth kétségkívül ugyanazt a betegség-problematikát szólaltatja meg, ami Svevót is izgatja. A lelki élet filozófiai és szaktudományos artikulációja Csáth műveiben is akkor inspiratív, amikor ez az artikuláció valami miatt tiltott, de újra és újra – még ha ártó, rejtett ösvényeket is talál – ki akar törni és betegséget okoz. Alighanem azoknak van igazuk, akik a „betegség”-ben nem a „torz” dekadens beépítést látják, hanem azt a hermeneutikai peremhelyzetet, amelyben lehetőség nyílik ugyan új kérdések megfogalmazására, a válaszadás azonban roppant kétséges, hiszen amibe belepillantunk, valójában megragadhatatlan.

A pszichoanalízis az irodalomtudomány egyik fontos interdiszciplináris partnere, nem azonos a negatív csengésű pszichologizálással. Az irodalmi művek és folyamatok pszichoanalitikus értelmezése olykor kiábrándítóan szegényes és reduktív lehet. Wenner Éva jó érzékkel találja meg az egyensúlyt, s korrekt eszmefuttatásokban igazolja, hogy pszichoanalízis és irodalom főként annak az elsüllyedt lelki Atlantisznak a tanulmányozásában jut közös nevezőre, amire csak következtetni lehet, ami csak rekonstruálható, de soha el nem érhető. Az értekezést olvasva mintha Kosztolányi magabiztos kijelentése sejlene föl az irodalom primátusáról: „az irodalmi alkotás a lelki élet oly tudattalan mélységéből táplálkozik, ahová még a lélekelemzés se jutott el”.

Az értekezés érzékeny elemzésekben vizsgálja az irodalmi művel analóg életanyagot (miként születik műalkotás az életből, miközben azonnal el is veszíti életbeli állampolgárságát). A csapda minden hasonló szándékú munkálkodás számára az, hogy a nem-fogalmi artikulációt olykor mégiscsak fogalmi nyelven kell megragadni. Ámde ha sikerülne is elérni valamilyen kényelmes pozíciót, megértés-sémát, interpretációs technikát, a lélek nyelvének nincs csalhatatlan elmélete. Noha az emberi szubjektum, a személy – a pszichoanalitikus gyakorlat fölfedezése ez – eredendően nyelvi természetű. A mű nyelve viszont sokféleképpen tanulmányozható. A pszichoanalitikus jelenségeket tárgyul választó műben például az álomnak, nappali álmodozásnak, fantáziának, tünetnek, egyáltalán mindenféle alogikus kapcsolatnak a (metaforikus) nyelvi eszközei hívhatók segítségül. A „sugalmazás narrációjának” (Thomka Beáta kifejezése) nyelvi-poétikai magatartásait most inkább csak további kutatásra váró feladatként említem.

A harmadik pillér Svevo három regényének elemzése. Meglepő, hogy a két első regény (*Una vita*, *Senilità*) tárgyalása alaposabb, a főmű (*La coscienza di Zeno*) vázlatosabb. Talán igaza lehet a 60-as években olvasónaplót író Németh Lászlónak, aki Svevo nevével először az *Iszony* német kiadásának borítóján találkozott. A ma is oly divatos reklámfogás

Proust, Joyce és Svevo szentháromsága mellett említette a magyar regényt. Némethet *A vénülés éve*i első átfutása nem győzte meg arról, hogy a három név összetartozik. Igaz, a második olvasás sem. Véleményét csak a *Zeno tudata* módosította, s minden bizonnyal nemcsak a kultúrtörténeti dokumentum nyűgözte le. A Monarchia szellemi életének Svevo életművével való végtelen gazdagságú összefonódása itt tapasztalható meg leginkább. Ám az eszme- és művelődéstörténeti kuriózumon túl adott egy izgalmas regényforma, melyben az elbeszélés és regényszerkezet egybesimul a pszichoanalitikus naplóval, a regény anyaga a pszichoanalitikus kezelés anyagával. Irodalmiságnak és pszichoanalízisnek ebben a regényben különös és sokszoros egymásmellettisége jön létre. Wenner Éva árnyaltan mutatja be a regény időszemléletét, a mű poétikájának főbb vonásait (nyelv, műfaj, kompozíció, narratív szintek és rétegek, a regénytér poétikai interpretációja) inkább csak jelzi. Nem kétséges, a pszichoanalízis fölszabadítja a tudatfolyamatok ábrázolását. De milyen poétikai konzekvenciákat, milyen új narratív módozatokat jelent mindez? Az *Una vita* korai önreflexiós regényként is fölfogható: egy „mesalliance”-ba ágyazott metanarráció. *A vénülés éveiről* pedig azt olvassuk, hogy kulcsregény. Vajon nem minden regény kulcsregény?

Wenner Éva munkája hatalmas anyagot mozgat, s jelentős hozzájárulás mind a modern olasz irodalom, mind a Monarchia-irodalom kutatásához. A könyv érdekességét növeli, hogy negyvenkét fotóreprodukciónak is helyet kapott benne. A Monarchiabeli Trieszt városképeit, életmódjának dokumentumait John Gatt Rutter *Alias Italo Svevo* című kötetéből és a *Trieste Romantica* albumból válogatták. Az Áron Hector Schmitzként a zsidó egyházközség anyakönyvébe bejegyzett gyermek családi képeivel kezdve sok-sok kuriózumot találunk itt. Például James Joyce portréját 1918-ból, a hamarosan eltűnő világ végnapjaiból.

Olasz Sándor